

kapitalist düzende ve islâm'da sosyal güvenlik sistemi

Faruk YILMAZ

Yrd.Doç.Dr., MEB. Hukuk Müşaviri

İslâm ve Kapitalizm Güvenlik Anlayışları Arasında Temel Farklar

I- Gaye ve Tabiat Farkı

a- İslâm

1- İslâm'ın Ayırıcı Özellikleri

İslâm, Arapça bir sözcüktür ve «teslim olmak, itaat etmek» anlamlarına gelir¹. Bu, Allah'a iman ve itaati içerir. Hz. Muhammed (s.a)'in ilk ve temel tebliği olan Kelime-i tevhit, İslâm'ın temel direğidir ve bu sözcük, Müslümanı diğer insanlardan ayırır.

Bu cümlenin kabul ya da reddi, insanlar arasında büyük farklılıklar meydana getirir. Bu kelimeye inananlar bir millet, inanmayanlar bir millet olarak ayrılmaktadır. İnananlar, İslâm'a göre Allah'ın (c.c) hilâfet görevini yüklenmiş kişilerdir ve dünyada olsun, âhirette olsun diğer insanlardan farklı bir kategoriye girmektedirler.

Fakat bu fark, yalnızca bir cümlenin söylenip söylenmemesinden ibaret değildir. «Allah'tan başka tanrı yoktur.» cümlesinin anlamı, gerçek anlamı bilinmezse, bu sözcük hiçbir şey ifade etmez. Acıka-

nın yiyecek, susayanın su ya da hastanın ilaç demesiyle bu ihtiyaçları nasıl giderilmiş olmazsa, hayata aksettirilmeyen kelime-i tevhidin de bir anlamı olmaz. Bu demektir ki, İslâm, kelimenin tam anlamıyla ve şehâdet kelimesinin ifade ettiği küllî yapısıyla hayata uygulanmadığı takdirde, İslâm'dan söz edilemez².

Bütün imanî esaslar, ibadetler, sosyal prensipler, cezalar, hukuk sistemleri, İslâm'da işte bu şehâdet kelimesinde, yani Allah'a itaat ve teslim olma olgusunda toplanmış bulunmaktadır.

Bütün bu ilkelerin kaynağı da Peygamberin Allah'tan alarak insanlara tebliğ etmiş olduğu gerçekliklerdir. Hayatın kendisi ise, diğer kulluklardan kurtulup Allah'a teslim olma, O'na inancı aksiyona dönüştürme anlamını ihtiva eder. Bu özellik, İslâm'ı diğer sistemlerden apayrı bir yapıya oturtur. Çünkü bu bakış açısı yalnız insanı değil, kâinatın bütününü içine alan bir özellik taşır.

İslâm'a göre, kâinatın bütünü Allah tarafından yaratılmıştır. İnsan bu kâinat varlığının bir parçası olmak itibarıyla, kâinatın tâbi olduğu ilâhî yasalara tâbi olmak durumundadır. İşte kâinatta doğal yasalar ya da ilâhî yasalar dediğimiz yasaların insanların hayatına, insanların kişisel ve sosyal yönlerine yansıyan bölümüne şeriat adı verilmektedir ki, kâinatın yaratıcısı olan Allah tarafından konulmuş olan bu yasalar, bütünüyle kendisine uyulduğu takdirde, insanı mutluluğa, kâinattaki diğer varlıklar ile tam bir uyuma ve evrensel düzene götürecektir. İşte bu yasalara uyan insan, hem Allah'ın rızasını kazanıp dünya ve âhirette mutluluğa erecek, hem de sosyal bir varlık olarak evrendeki diğer yaratıklarla, canlı ve cansız varlıklarla tam bir denge içinde yaşayarak onlarla çatışma halinde olmayacaktır.

Bugün kapitalizm olsun, sosyalizm olsun, varlık ile insan arasındaki bu evrensel dengeyi kuramadıkları için, tabiatla hatta insanın bizzat kendisiyle çatışma halindedirler ve başarı şansları yoktur³.

2- Sosyal Güvenlikte İslâm'ın Bakış Açısı

Sosyal güvenliğin gayesi olarak, modern sosyal güvenlik İslâm'a en yakın olan nokta belki de amacının «insan onuruna yaraşır bir hayat düzeyi sağlamayı amaçlamış olması»dır⁴. Ama bir şeyin, insan onuruna yaraşır olmasındaki değer, insana ve-

rilen değerle doğru orantılıdır ve günümüzdeki sistemlerde insanın değeri için gösterilebilecek tek ölçüt, onun üretkenliğinden ibarettir. Dolayısıyla modern sosyal güvenliğin amacını tespit, sanıldığı kadar kolay değildir.

Sosyal güvenlikte sözü edilen risklere karşı insan niçin korunmaktadır? İnsanın bu ihtiyaçları niçin giderilmektedir? Bu soruların geçen yüzyıldaki cevabı, «insanın daha da verimli olması için» olacaktır. Bu sorulara verilen cevap, günümüze kadar, sosyal adaletin sağlanması biçimine dek muhteva değiştirerek gelecektir⁵. Fakat burada ifade edilen sosyal adaletin ya da gelir dağılımının ne olduğu, ne olması gerektiği suali ayrıca, tartışma konusudur.

İslâm ise, insanın aslî ihtiyaçlarının karşılanmasını ister. Çünkü asgarî ihtiyaçları karşılanmamış olan insan, esasen en büyük tehlike (risk) ile karşı karşıyadır. Çünkü asgarî ihtiyaçları giderilmemiş insanın kulluğu (taabbüd), eşyaya karşı yön değiştirebilir. Yine servetin halkın bütününe dağıtılması, servetin kimilerinin elinde bir devlet olmasını önlemek içindir. Üstelik İslâm'da dağıtılan yalnızca gelir değil, duruma göre zekâta olduğu gibi aynı zamanda servettir.

Fakat İslâm'da durum ve insana bakış açısı tamamıyla farklıdır, İslâm'a göre insanın varoluş gayesi, tevhid, yani yaratana, yaratanın yasaları doğrultusunda kulluk etmektir. İnsanın yemesi, içmesi... bütün hayatî fonksiyonları, onun bu gayesini yerine getirebilmesi içindir.

Modern doktrinler için gaye ise insanın yaşamasıdır. İnsan, yaşamak için yemeli ve içmelidir. Ama yaşamamanın amacı belirlenmedikçe, yeme ve içmenin amacı daha doğrusu yaşamamanın gayesi ne olabilir? Eğer yemek içmek yaşamak içinse, yaşamak da yemeyi içmek için olmalıdır.

İslâm ise, insanın aslî ihtiyaçlarının karşılanmasını ister. Çünkü asgarî ihtiyaçları karşılanmamış olan insan, esasen en büyük tehlike (risk) ile karşı karşıyadır⁶. Çünkü asgarî ihtiyaçları giderilmemiş insa-

nın kulluğu (taabbüd), eşyaya karşı yön değiştirebilir. Yine servetin halkın bütününe dağıtılması, servetin kimilerinin elinde bir devlet olmasını önlemek içindir⁷. Üstelik İslâm'da dağıtılan yalnızca gelir değil, duruma göre zekâta olduğu gibi aynı zamanda servettir.

Diğer yandan, çağdaş sosyal güvenlik, yalnızca maddî ve iktisadî bir olgudur. Modern sosyal güvenlik ahlâkîliğin yeri yoktur. Oysa İslâm'da başkasını düşünmek, hatta doğudaki Müslümanın ayağına batan diken batıdaki müslümanın düşünmesi, ekonomik ve maddî olduğu kadar da ahlâkî bir olgudur. Yine gayri meşru üretim yollarının yasaklanması, zekât, sadaka ve vergiler, akrabalara yapılması gereken infak, kefaretlar ve muhtaçlara yardım ile ihtiyaçtan fazlasının infak edilmesi yolundaki teşvik ve yükümlülükler de ekonomik olduğu kadar ahlâkî özellik taşırlar⁸.

İslâm'ın insan anlayışına göre insan, yeryüzüne gönderilmiş mükerrer bir varlıktır ve görevleriyle geldiği dünyada liberalizmdeki gibi yalnız bırakılmamıştır. Asgarî ihtiyaçlarının temini için garantör olarak arkasında Allah ve O'nu temsil eden İslâm devleti vardır. Oysa modern sistemlerde «insanın geleceğinin güvenlik altına alınması ihtiyacı, sosyal güvenlik fikrini doğurmuştur». Yani insan yalnızdır ve tek başına başının çaresine bakmak durumundadır.

3- Menşei Farkı

Bilindiği üzere İslâmî öğretilerinin ve hükümlerinin kökeni vahyî, yani ilâhîdir. Dolayısıyla sosyal güvenliğe ilişkin hükümlerin kaynağı da vahye dayanır. İslâmî yönetimlerin tasarruf alanlarına bırakılmış olan konular, meselenin asıl değil, fer'î konularını ihtiva eder. Bu nedenledir ki toplumun fertlerine yapılan yardımlar ve fertlerin bu yardımlara hak kazanmış olması, buna mecbur kalındığı için değil, bizzat insanın mükerrer bir varlık olmasından kaynaklanır. Oysa modern sosyal güvenlik sistemlerinde durum bunun tamamıyla aksinedir. Modern ekonomik sistemlerde sosyal güvenliğin karşılanmasıdaki en önemli etken, sosyal güvenliğe muhtaç olan-

ların değil, bu ihtiyacı karşılayanların menfaati içindir. Çünkü sosyal güvenlik, aynı zamanda toplumun üretkenliğini artıracaktır⁹.

İslâm'ın insan anlayışına göre insan, yeryüzüne gönderilmiş mükerrer bir varlıktır ve görevleriyle geldiği dünyada liberalizmdeki gibi yalnız bırakılmamıştır. Asgarî ihtiyaçlarının temini için garantör olarak arkasında Allah ve O'nu temsil eden İslâm devleti vardır. Oysa modern sistemlerde «insanın geleceğinin güvenlik altına alınması ihtiyacı, sosyal güvenlik fikrini doğurmuştur»¹⁰. Yani insan yalnızdır ve tek başına başının çaresine bakmak durumundadır. Bu nedenledir ki, «İnsanın düşüncesi geliştikçe, sosyal güvenliğe duyduğu ihtiyaç da gittikçe yoğunlaşmaktadır»¹¹.

II- Risk Anlayışında Farklar

Aslında İslâm olsun, modern sistemler olsun, riskin karşılanması açısından pek farklı yaptırımlar getirmezler. Getirilecek olan yardımın sınırları devletin ve toplumun imkânlarına bağlıdır. Fakat farklılık, risk sayılan olguların tespiti ile bu ödeneğin miktarını tespitteki kriterdedir.

Örneğin hastalık riskine yaklaşımda modern sosyal güvenlik sistemleri, bunun iktisadî bir zarar ve iş gücü kaybı olduğu ve bunun giderilmesi gerektiğini öne sürer. Risklerin tasnifi de iktisadî, fizikî ve maddî riskler olarak belirlenir¹². Fakat İslâm, risklerde maddî sebepler yanında manevî etkenler de görür. Hadis-i şeriflerden anladığımızı göre hastalık, yalnızca giderilmesi gerekli bir maddî kayıp olmayıp, insanın günahlardan arındırılması için bir vesiledir¹³.

Yine İslâm, zararı telâfide de meta-ekonomik ve metafizik çareler de kullanır. Örneğin hastayı ziyaret, dinî bir vecibedir¹⁴. Hz. Ömer'in güçsüzleri huzuruna kabul etmeyen ve hasta ziyaretinde bulunmayan valileri, görevden aldığını biliyoruz¹⁵.

Bütün bunlar yanında İslâm, bazı sosyal gerçekleri de özellikle vurgulayarak, toplumun dikkatini bu yönlere çekmiştir. Bunlar, yetimlik, dulluk gibi özel konulardır. İslâm böyle durumlarda, bunların yalnızca ihtiyaçlarını karşılamayı ve maddî yardımda bulunmayı yeterli görmez, onlara şefkat ve iyilikle muamele edilmesini emreder. Bunu şu hadiste açıkça görürüz:

«Dul ve miskin için çalışan, Allah yolunda cihat eden veya gündüzleri oruçla, geceleri de namazla geçiren gibidir.»¹⁶

İslâm'ın risk kavramı, modern sistemlerdekinden üstündür. Örnek verecek olursak, zekâtın verilmesi gerekli olan yerlerden biri de borçlulardır. Bu konuda Yazgan şunları söyler:

«Tam bir sosyal dayanışma cemiyeti yaratabilen İslâmiyet, iktisadî yardımı da emretmiştir. Gerçekten zekâtın verileceği yerlerden biri de **borçlulardır** (Tevbe, 9/60). Günümüzde borçluları sosyal güvenlik müesseseleriyle destekleyen bir ülke yoktur. Yine ribâ ile ilgili hükümler de dolaylı olarak borçluların korunmasını sağlamakta, onların faiz yükü altında iktisadî hürriyetlerini kaybederek muhtaç hale gelmelerini önleme gayesi gütmektedir.» (2/Bakara, 78-79)¹⁷.

Yine bunun gibi terekesinde borcunu ödeyecek kadar mal çıkmayan kişinin borcu, Beytülmalden ödenmektedir (33/Ahzâb, 6).

Riskle ilgili diğer bir konu da işsizlik meselesidir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde nisbî olarak işsizlere «işsizlik ödeneği» verilmektedir. Fakat ülkemiz dahil pek çok memlekette böyle bir sigorta kolu yoktur. Oysa İslâm devletinde iş bulamayanların bakım külfeti ve onlara iş bulma yükümlülüğü devlete aittir¹⁸.

Yine günümüzde doğal âfetlere karşı sigorta ve güvenlik sistemi yalnızca Yeni Zelanda tarafından kabul edilmiştir. Oysa İslâm'da doğal âfetler her zaman risk kavramı içindedir.

İşin finans yönlerine de temas edelim: Günümüzde sosyal güvenlik teoride bütün halk kesimlerine yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Ama bu amaç hemen hiçbir ülkede gerçekleştirilmiş değildir. Oysa İslâm, halkın bütününe zaten sosyal güvenliğin kapsamı içinde görür. Devlet, çeşitli kurumlarıyla bugün kestiği primlerle özellikle hizmet akdi bulunan kesimlere bu hizmeti yürütürken, tarım kesiminde çalışan milyonlarca kişi ya da hiçbir işi bulunmayan işsizler ordusu tamamen güvenlikten mahrum bulunmaktadır.

Modern sistemlerde ahlâkîlik de söz konusu değildir. Alnının teriyle karnını doyurmak isteyen milyonlar bir tarafta sosyal güvenlikten mahrum bulunurlarken, genelev kadınlarının sosyal sigortalar içine nasıl alınacağı rahatça tartışılabilir¹⁹.

III- Kullanılan Teknik ve Finansman Farkları

I- Modern Sosyal Güvenlik Teknik ve Finansmanı

a- Sosyal Sigortalar

Sosyal sigortalar, çalışanların maruz kalabilecekleri tehlikelere karşı işçi ve işverenlerin katılımıyla kurulmuş bir kamu kurumudur. Bazı ülkelerde mevcut olmasının aksine, ülkemizde bunun finansına devletin direkt katılımı yoktur.

Riskle ilgili diğer bir konu da işsizlik meselesidir. Gelişmiş sanayi ülkelerinde nisbî olarak işsizlere «işsizlik ödeneği» verilmektedir. Fakat ülkemiz dahil pek çok memlekette böyle bir sigorta kolu yoktur. Oysa İslâm devletinde iş bulamayanların bakım külfeti ve onlara iş bulma yükümlülüğü devlete aittir. Yine günümüzde doğal âfetlere karşı sigorta ve güvenlik sistemi yalnızca Yeni Zelanda tarafından kabul edilmiştir. Oysa İslâm'da doğal âfetler her zaman risk kavramı içindedir.

Sosyal sigortalar aynı zamanda bütün riskleri değil, UÇÖ'nün kabul ettiği dokuz kadar riski karşılamaktadır. Kimi ülkelerde bunların güvenliği bile yoktur. Sigorta primi ödemekten aciz ailelerin ise bu sigortadan yararlanma imkânları yoktur. Zengin olan işverenin gelirinden prim vermesi onun için bir şey ifade etmez ama, asgarî ihtiyaçları bile giderilmemiş aileler için bunu ödemek gerçekten bir külfettir. Bu durum, gelir dağılımının zenginler lehine sürekli bozulması sonucunu doğurur.

İslâm'da ise, zenginlerin, yoksullara yardımı yalnızca gelir üzerinden alınan primlerle değil, nisap miktarını geçen malın tamamından alınan zekât, vergi ve sadaka gibi büyük meblâğlarla karşılanmaktadır. Nisap miktarı mala sahip olmayan kesimler ise bundan muaf tutulmuştur. Bu terim (nisap) bugünkü asgarî geçim indirimi ile mukayese edilebilir²⁰.

b- Özel Sigortalar

Özel sigortalar ise, belirlenen risklerin birtakım özel şirketlerce karşılanmasıdır. Bu şirketlerin esas amacı kârdır. Bu nedenle toplumun yararına olduğu konusu gerçekten tartışılabilir.

İslâm hukukçuları, özellikle içinde bulunduğumuz yüzyıl içinde sigorta konusunda menfi ve müspet olarak birtakım hükümler ortaya koymuşlardır. Reddedenler, sigorta akdinin bir **akd-i garar** (bilinmezlik) olduğunu, kumar gibi belirsiz bir akit olduğunu; haram olan faizi içerdiğini, başkasının malını karşılıksız almak gibi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık kabul edenler ise, Hanefilerdeki velâ akdine benzediğini, Malikîlerce borçlanmayı lüzumlu kılan vaat tipine girdiğini, bekkilik, emanetçilik akdi tipinde bir akit olduğunu söylemişlerdir²¹.

Sigortanın cevazına meyyal olan düşünürler, bu tercihlerini daha çok sosyal sigortalar lehinde kullanmaktadırlar. Fakat konunun caizliğini tartışmadan önce, sigortanın İslâm'ın bütünüyle uygulandığı bir toplumda ne gibi bir işlevinin olacağını tartışmak gerekir. Zekât ve buna bağlı kurumların bulunduğu bir İslâm toplumunda acaba sigortaya ne derece ihtiyaç olacaktır?

İslâm âleminde o kadar çok amaçlar için vakıf kurulmuştur ki, bu durum Batılı araştırmacılar tarafından büyük bir hayranlıkla takdir konusu olmaktadır. Eğitim, sağlık, bayındırlık, şehircilik, belediye hizmetleri, askerlik ve spor hizmetleri, dinî hizmetler ve sayısız özel amaçlar için vakıf kurulmuştur. Vakfın İslâm dünyasında kazandığı fonksiyonun, bir başka uygarlıkta daha ifa edilmiş olduğunu sanmıyoruz.

2- İslâm'da Sosyal Güvenliği Sağlayan Finans Kaynakları

a- Ferdî Yeterlilik²²

İslâm'da öncelikle kişilerin ferdî yeterliliği esastır. Kişi için elinin kazandığı, kazancın en şerefli sidir. Çocukları için çabalayan bir baba, hadislerde cihat eden kişi ile bir derecede tutulmuştur. Çoluk-çocuğu için çalışan, Allah yolundadır. Burada esas, Müslümanın miskinliği tercih etmemesi, esasen çalışmaya hazır olması ve çalışmasıdır. Devletin ilk görevi de çalışabilir olan vatandaşlara iş bulmak, çağdaş bir deyimle emeği değerlendirmektir.

b- Nafaka

Bütün gayretine rağmen, kişi kendisine yeterli olma-

yabilir. Bu durumdaki kişilere İslâm, düzenlenen hükümler ile çevresini, yakın akrabasını, nihayet devleti yükümlü tutmuştur. Nafakaya yemeiçme ve mesken ihtiyaçları da dâhildir. Nafaka miktarı, vermekle mükellef kişinin ekonomik durumuna göre artabilir.

Bunlara örnekler verirsek, kadının nafakası kocaya aittir. Çocukların nafakası babaya aittir. Baba ve ataların nafakası da çocuklara aittir. Akrabalar, mirastaki yakınlığa göre sorumludurlar İlim tahsil eden gençlere devlet zekât fonundan yardımda bulunabilir²³.

c- Zekât ve Fitre

Zekât ve fitre, yeterli miktarda malı olanlardan alınan bir tür vergidir ve bunların harcanma, sarfedilme alanları Kur'ân'da açıkça belirlenmiştir. Zekâtın sosyal dayanışma konusunda büyük bir yeri vardır²⁴.

d- Sadaka

İslâm'da bir (iyilik) ve takvaya erişmek için, malın ihtiyaçtan fazlasının sarfedilmesi âyet ve hadislerde açıkça belirtilmiştir. Bu da toplumsal dayanışmayı ve toplumda sosyal adaleti sağlayıcı en önemli faktörlerden birisidir. Örnek olarak 7/A'râf, 128; 8/Enfâl, 3; 13/Ra'd, 22; 14/İbrahim, 31; 22/Hacc, 35; 28/Kasas, 77; 2/Bakara, 177, 264 âyetleri verilebilir.

Bu saydıklarımız yanında sosyal dayanışma ve güvenliği sağlayacak birtakım fer'î kurumlar da mevcuttur. Bunlardan sonra sayacağımız kurumlar bunlara örnek teşkil eder.

e- Akile

Bu kurum, cinayet vb. hallerde ödenmesi gereken diyetir ki İslâm'da önemli bir yer tutar. Çağdaş sistemlerdeki ölüm sigortası, bunun oldukça cüz'î bir bölümünü teşkil eder²⁵.

f- Vakıf

Bu kurum, İslâm âleminde, benzeri görülmemiş sosyal fonksiyonlar ihtiva eden bir kurumdur. İslâm âleminde o kadar çok amaçlar için vakıf kurulmuştur ki, bu durum Batılı araştırmacılar tarafından büyük bir hayranlıkla takdir konusu olmaktadır²⁶. Eğitim, sağlık, bayındırlık, şehircilik, belediye hizmetleri, askerlik ve spor hizmetleri, dinî hizmetler ve sayısız özel amaçlar için vakıf kurulmuştur. Vakfın İslâm dünyasında kazandığı fonksiyonun, bir başka uygarlıkta daha ifa edilmiş olduğunu sanmıyoruz.

g- Kefaretler

İslâm'da maddî ve manevî hayatın bütünlüğünün en belirgin olarak yansıdığı kurumlardan biri de kefarettir. İslâm'da muhtaçlara yardımın emredildiği tek ibadet yoktur dersek, bu kurumun kapsamı daha iyi anlaşılabilir²⁷.

h- Kurban

Zengin bir Müslümanın, yılda bir defa kurban kesmesi de vacip derecesinde bir emirdir. Bunun ibadet olmak unsuru bir yana, yoksulların görüp gözetilmesi unsurunun önemli bir yeri vardır.

ı- Nezir (Adak)

İslâm hukukunda adakların da kefarettir olduğu gibi mâlî yönü vardır ve sosyal dayanışmayı güçlendirir.

j- Ganimet

İslâm devletinin gayri müslimlerle yaptığı savaştan elde ettiği maddî emlak ganimet adı verilir. Ganimetlerin beşte biri, yetimler, miskinler ve yolcular için ayrılarak, geri kalanı gaziler arasında taksim edilir²⁸.

k- Fey

İslâm devletinin kan dökülmeksizin Müslüman olmayanlardan aldığı mallara da fey adı verilir. Feyin de ganimet gibi 1/5'i yoksullara, yetimlere ve yolda kalanlara verilir (59/Hasr, 7). Petrol ve madenleri de bu kategoride inceleyenler vardır. Böyle düşünüldüğünde, bu durumun sosyal refah üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılabilir.

İslâm'da Dayanışma

I- İslâm'da Dayanışmanın İlkeleri

a- İnananların Kardeşliği İlkesi

İslâm, mü'minleri kardeş sayar. «İnananlar ancak kardeşlerdir» (49/Hucurat, 10). Bunun sınırı da doğudaki Müslümanın ayağına batan dikenin batıdaki müslüman tarafından hissedilmesidir. Bu kardeşlik, kan bağıyla olan kardeşlikten daha üstündür. Kur'ân'da buna ilişkin örnekler çoktur²⁹. Örnek olarak (3/Âl-i İmrân, 103) âyeti ile, Habil-Kabil, İbrahim (a.s) ile babası, Nuh (a.s) ve oğulları kıssalarını verebiliriz.

Medine'ye hicretinde Hz. Peygamber, Muhacirleri Ensar ile kardeş ilân ettiğinde, Medineli Müslüma-

nın kardeş ilân edilen Mekkeli kardeşine bu tün malının yarısını verdikten sonra; «İki eşim var, bak, hangisi hoşuna giderse boşayayım. Sen nikâhla.»³⁰ diyebilmesi, bu evrensel kardeşliğin en çarpıcı örneklerinden biridir. İslâm tarihi de bu kardeşliğin ve fedakârlığın örnekleriyle doludur.

b- Cemaatleşme İlkesi

İslâm, her şeyden önce bir cemaat dinidir. Cemaat, toplum yapısı içindeki en sıkı birlik olmayı ifade eder. Hz. Peygamber, Müslümanları bir binanın tuğlalarına benzetmiştir. Kur'ân bu prensibi birçok âyette vurgular. Bunlardan ikisini örnek olarak verelim: «Hepiniz Allah'ın ipine sınımsız yapışın, dağılıp

İslâm, her şeyden önce bir cemaat dinidir. Cemaat, toplum yapısı içindeki en sıkı birlik olmayı ifade eder. Hz. Peygamber, Müslümanları bir binanın tuğlalarına benzetmiştir. Kur'ân bu prensibi birçok âyette vurgular. Bunlardan ikisini örnek olarak verelim: «Hepiniz Allah'ın ipine sınımsız yapışın, dağılıp ayrılmayın»

ayrılmayın» (3/Âl-i İmrân, 103). «Allah'a ve Peygamberine itaat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin. Çözülüp yulınlaşsanız, gücünüz (ve devletiniz) gider» (8/Enfâl, 46). Bu konuda yine (6/En'âm, 159; 30/Rûm, 32; 2/Bakara, 102; 98/Beyyine, 4; 6/En'âm 153; 34/Sebe', 26 ve 42/Şûra, 15) âyetlerini de örnek olarak verebiliriz.

II- İslâm Toplumunda Dayanışmayı Kolaylaştıran Unsurlar

a- Tevhit İnancı

Birinci bölümün başında da ifade ettiğimiz üzere, tevhit inancını iyice kavramadan, İslâm'daki sosyal dayanışmanın ve bunu kolaylaştıran unsurların anlaşılması mümkün değildir. Çünkü tevhit inancı, insanın kendisine, topluma, eşyaya ve olaylara bakışında, çalışıp kazanmasında, harcama ve korumasında, özetle hayatın bütün alanlarında Müslümana yön verir ve özel bir kişilik kazandırır.

Sonra insanın yaşaması, çalışması bütün evrenin yaratıcısı olması dolayısıyla Allah için olmalıdır. Yine yeryüzünün mülkü de Allah'ındır (25/Furkan, 2).

Yeryüzünü insanın emrine hizmetkâr kılan O'dur (67/Mülk, 15). Dilediğine rızıkı genişleten ve daraltan O'dur (13/Ra'd, 26). Yeryüzündeki her şeyi insanın faydası için yaratmıştır (2/Bakara, 29). Yegâne rızık veren O'dur (51/Zâriyat, 58). Yoksulluk korkusuyla çocuklarını öldürenleri de, o çocukları da rızıklandıran yine Allah'tır (17/İsrâ, 31).

Mülkün yegâne sahibi Allah olduğu için, O'nun rızasına kavuşmak için de mülkün yine O'nun emirleri doğrultusunda harcanması gerekir. Çünkü dünya hayatı ebedî değildir ve her insan, yaptıklarından hesap vermek durumundadır.

İslâm'da insana verilen en büyük onur, onun «Allah'ın halifesi» olmasıdır (2/Bakara, 30). Allah'a halife olacak varlık, varlık sıralamasında melekleri bile aşabilmektedir. Çünkü insan «ahsen-i takvîm» (varlıkta en güzel biçimde olarak) yaratılmıştır (95/Tin, 4). Allah'a halife olması, eşyaya O'nun adına hükmetme yetkisine sahip olmasıdır

b- İnsan Kavramı

İslâm'da sosyal güvenliğe temas ederken, önce İslâm'ın insana bakış açısını bilmemiz gerekir. Çünkü sosyal güvenlik insana özgü bir kurumdur ve bu kurumun değeri, insana verilen değer ile doğru orantılıdır. İnsanı yalnızca üretim aracı olarak gören sistemlerde sosyal güvenlik anlayışları sonuçta insanın güvenliğini temine değil, üretimin güvenliğini temine yönelik olacaktır.

İslâm'da insana verilen en büyük onur, onun «Allah'ın halifesi» olmasıdır (2/Bakara, 30). Allah'a halife olacak varlık, varlık sıralamasında melekleri bile aşabilmektedir. Çünkü insan «ahsen-i takvîm» (varlıkta en güzel biçimde olarak) yaratılmıştır (95/Tin, 4). Allah'a halife olması, eşyaya O'nun adına hükmetme yetkisine sahip olmasıdır (38/Sâd, 26). Zâten halifelik teriminin anlamı da bunu gerektirir (38/Sâd, 26; En'âm, 6/165; 10/Yûnus, 14; 35/Fâtır, 39; 7/A'râf, 69, 74; 27/Neml, 62). Bu durum, ona çok şerefli bir üstünlük vermektedir (17/İsrâ, 70).

Öte yandan insan, meleklerin ve hayvanların aksine, kendisinde iki zıt melekeyi bulunduran bir varlıktır.

Bu ise ona, Allah'ın emrettiğine uyma ya da karşı gelme biçiminde bir irade özgürlüğü vermektedir. Bu nedenle aklını kuvve-i şehviyyeye teslim etmiş insan, hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye düşecektir (7/A'râf, 179; 25/Furkan, 44; 95/Tin, 5).

Bu noktayı tespit ettikten sonra, insanın, diğer insanlar karşısındaki konumunu ortaya koymamız gerekecektir. İnsanın yaratısıyla ilişkileri, O'nun koyduğu evrensel yasalara uyma biçiminde olunca, insanlarla ilişkileri de elbette bu çerçevede kalacaktır. Bütün eşyanın yaratıcısı olan Allah'ın yasaları evrensel plânda uygulandığında da evrensel bir huzur söz konusu olacaktır. Çünkü kâinatı yaratan, geçmiş, geleceği ve insanları en iyi bilen Allah'tır. Böyle olunca Allah'ın insanlar için indirdiği yasalar da en mükemmel yasalar olacaktır.

Bu yasalara tâbi olan insan, eşyaya ve insanlara tahakkümden vazgeçecek, diğer insanları kendisinin «kurdu» olarak görmeyecek, dünyayı da ele geçirmek istediği bir futbol topu olarak farzetmeyecektir. Böyle insan, elbette hemcinslerini düşünecek, en az kendisi kadar, başkalarının refahını da göz önünde bulunduracaktır.

İnsanın «halife» oluşu servetler karşısında da geçerlidir (17/Mücâdele, 7). Fakat insanın eşyayı kullanması, ona mutlak biçimde sahip olması şeklinde değil, Allah adına kullanması biçimindedir.

Servete Allah adına tahakküm yetkisi verilmiş insana bu yolda birtakım yükümlülükler de getirilmiştir. Yaratılışı itibariyle bencil ve haris olan (70/Meâric, 19) insan, bir sınav için geldiği bu dünyada elindeki Allah'ın gösterdiği doğrultuda sarfetmekle yükümlüdür (2/Bakara, 3).

Bu nedenledir ki insan, diğer insanlarla şu bakımlardan eşittir:

1- Menşe ve yaratılış itibariyle eşittir (77/Mürselât, 20; 49/Hucurât, 13).

2- Kanun önünde eşittirler. Böyle bir sistemin gölgesinde yaşayan insanlar ne ezilmekten korkarlar, ne de ezme ve sömürme cesareti gösterebilirler³¹.

3- Yürütmede (kaza) eşittirler. Kanunların herkese eşit uygulanması, zengin-yoksul ve sınıf farklarının gözetilmemesi, adaletin ayakta tutulmasını sağlar (4/Nisa, 135). Peygamberler bile bu açıdan diğer insanlara eşittirler (17/İsrâ, 93; 18/Kehf, 110). Bu an-

layışlardır ki Hz. Peygamber, son günlerinde minbere çıkmış ve «Kime bir kırbaç vurdumsa gelsin vursun.» buyurmuştur.

4- İslâm'da insan olarak kadın ve erkek eşittirler. İnsan olmak, mükellef olmak, cennete girmek vs. aralarında fark yoktur. Fakat sosyal hayatta her biri farklı işlevler için yaratılmışlardır. Örneğin, evin yönetiminde erkek, ailenin reisidir (4/Nisa, 34). Fakat mülk edinme, mirasa hak kazanma, nafaka almak gibi konularda hakları mahfuzdur.

c- Kâinat Kavramı

Her şey bir amaçla yaratılmıştır. Kâinatın da bu itibarla, yaratılış gayesi vardır. En küçük atomdan, en büyük galaksilere dek her şey bir nizam ve düzen içindedir. Rahman'ın yarattığında hiçbir düzensizlik göremeyiz. Aksini kanıtlamaya çalışan göz, sonunda âciz düşer (67/Mülk, 3-4). Diğer yönüyle kâinat şursuz değildir, yaratıcıyı tesbih etmektedir (24/Sebe', 41). Ne var ki insan onların tesbihlerini anlayamaz (17/İsrâ, 44). Bitkiler de O'na secde ederler (56/Vakıa, 6). Kısaca gökte ve yerdeki her şey ister istemez O'na boyun eğmek durumundadır (3/Âl-i İmrân, 83, 13/Ra'd, 15).

Bir başka yönüyle kâinat bir imtihan konusudur. Mal, çocuk, sahip olduğumuz her şey bizim için bir imtihan aracıdır (8/Enfâl, 28; 3/Âl-i İmrân, 186; 18/Kehf, 7; 45/Câsiye, 22; 64/Teğabün, 15). Hayatın kendisi ve ölüm de kimin güzel iş yapacağını belirlemek için birer imtihanlardır (67/Mülk, 2). Öyleyse dünya hayatı sıkı sıkıya sarılınması gereken bir yer değil, bir araçtır, daha doğrusu oyun ve eğlenceden ibarettir (6/En'âm, 32).

Öyleyse inanmayanların çok servet sahibi olmalarına göz dikmemek gerekir (20/Tâhâ, 31). Bu aslında onların lehine bir durum da değildir. Bu ancak onların günahlarını artırır (3/Âl-i İmrân, 178).

Kâinat esas itibariyle insan için yaratılmıştır (2/Bakara, 29). Yeryüzü, rızıklanmaları için insanların emrine verilmiştir (67/Mülk, 15). Öyleyse Allah'ın koyduğu sınırlar ölçüsünde ve israf etmeden insanlar yeryüzü rızıkından istifade edebilirler (7/A'râf, 31-32).

III- Dayanışmayı Zorlaştıran Unsurlar ve İslâm

İslâm, insanlar arasındaki dayanışmanın te'mini için birtakım sosyal prensipler koymuştur. Bunlara uyan

insanlar arasında kardeşlik tesis edilir. Aksi halde yeryüzünde bozgunculuk çıkar. Dayanışmayı kolaylaştırmak için Allah, birtakım kötü huyların izalesini, sınırlandırılmasını istemiştir. Bunlar arasında **cimriliği** (59/Haşr, 9; 92/Leyl, 8, 5-7; 9/Tevbe, 76; 3/Âl-i İmrân, 180; 47/Muhammed, 38), **israfı** (17/İsrâ, 25-28; 25/Furkan, 67) vb. sayabiliriz.

Yine dayanışmayı engelleyen fiiller ve davranışlar arasında **adam öldürmeyi** (4/Nisa, 29; 5/Mâide, 32; 4/Nisa, 92-93; 2/Bakara, 178), **hased etmeyi** (2/Bakara, 30, 34), **gıybet** ve **sû-i zannı** (49/Hucurât, 12; 50/Kehf, 18; 17/İsrâ, 36), **fuhuş** ve **zinayı** (En'âm, 6/151; 17/İsrâ, 32), **hırsızlık** ve **gasbı** (5/Mâide, 38; 4/Nisa, 20; 20/Ankebût, 29), **ihtikâr** ve **karaborsacılığı**, **içki** ve **kumarı** (2/Bakara, 219; 5/Mâide, 90-91), **rüşveti** (2/Bakara, 188; 4/Nisa, 29, 160-161), **faizi** (2/Bakara, 275, 4/Nisa, 161, 3/Âl-i İmrân, 130, 276, 278-281) sayabiliriz³².

Karz-ı hasen, güzel borç demektir. Bununla faizin kötü borç olduğu kastedilir. Gücsüzleri sömürme esasına dayalı faizli toplum yapısına karşı İslâm, alternatif olarak feragat ve iyilik esasına dayalı bir toplum yapısı önerir. Böyle bir toplumun da Müslüman insan ile gerçekleşeceği doğaldır.

IV- Dayanışmanın Vasıtaları

a- Sosyal Yardımlaşma

I- Karşılıklı Yardım ve Hediyeleşme

Sosyal açıdan hangi aşamada bulunurlarsa bulunsunlar, toplumlar karşılıklı yardımlaşmayı sağlayamadı sosyal bir barış temin ettiklerini söyleyemezler. Yalnızca katı hukuk kurallarının hâkim olduğu bir toplumda, insanın moralmen yetkin olması düşünülemez. Bu durumda toplumda açıkça bir yabancılaşma başlayacaktır.

Bu nedenledir ki Kur'an, insanları iyilik ve takva üzerine yardımlaşmaya çağırır (5/Mâide, 2). Hadiste de belirtildiği üzere Müslüman, Müslümanın kardeşidir ve onu yalnız bırakmaz³³. Müslümanın kardeşi için yalnızca iyilikte yardım yetmez. Kötülüğüne engel olmak yoluyla da ona iyilikte bulunması gerekir³⁴. Bu nedenle Kur'an, mümin erkek ve kadınların birbirlerinin velileri olduklarını söyler (9/Tevbe, 21).

Hediyeleşmek, birbirlerini korumak ve desteklemek konusunda Müslümanlar kadar kenetlenmiş bir toplum bulmak güçtür. Çağdaş sistemlerden kapitalizmin de sosyalizmin de en büyük eksiklerinden biri, böyle bir dayanışmayı temin edememiş olmasıdır³⁵.

2- Karz-ı Hasen

Karz-ı hasen, güzel borç demektir. Bununla faizin kötü borç olduğu kastedilir. Gücsüzleri sömürme esasına dayalı faizli toplum yapısına karşı İslâm, alternatif olarak feragat ve iyilik esasına dayalı bir toplum yapısı önerir. Böyle bir toplumun da Müslüman insan ile gerçekleşeceği doğaldır.

Çağdaş ekonomik sistemlerde ise böyle bir davranış tarzını görmemiz mümkün değildir. Çünkü çağdaş toplumlarda insan homo economicus'tur. Çağdaş iktisada göre iktisat bedava fiil tanımaz.

Tasaddukta bulunan insan, hem Allah'ın rızasına kavuştuğu gibi hem de mal toplama arzusunu sınırlamış, nefsinin dizginlemiş, malını toplum yararına kullanmış olur. Sadaka verenlerin verdikleri Allah katında kat kat artırılır (57/Hadîd, 18). Veren kişi, mutlak sahip olduğu malı değil, Allah adına kullandığı malı vermiş olmaktadır ki bunun karşılığı da Allah'ın rızasıdır (4/Nisa, 125).

İslâmî bir toplumda karşılıklı dayanışmayı sağlayan karz-ı hasen kurumu nasıl doğacaktır? Bunun ölçütü de İslâm'ın kendisindedir ve İslâmî hayat tarzının temellerini kavrayan kişi, böyle bir kurumun doğal olarak oluşacağını kavramakta güçlük çekmez. Çünkü Allah yolunda malını sarfedenlerin kazancı, yedi başak veren ve her başağında yüz dane bulunan bir dane (2/Bakara, 261) ye sahip olan gibidir. Borç veren, borçlu darda ise eli genişleyinceye kadar bekler (2/280); gerekiyorsa, borçlunun borcunu bağışlar (2/280). Çünkü böyle davranmanın kendisi için daha faydalı olacağını bilir.

Karz-ı hasen, yalnızca fertten ferde yapılan bir davranış ve borç verme biçimi olmayıp, devletçe ya da kişilerce oluşturulacak vakıf veya fonlardan, müteşebbisler için verilen kredileri de kapsar. Faizsiz bir temel üzerine kurulmuş böyle bir yapının, toplum kalkınmasında ne derece faydalı olacağı kolaylıkla takdir edilebilir³⁶.

3- Tasadduk

Tasadduk kurumu da İslâm'da sosyal dayanışmayı temin edici en önemli faktörlerden biridir.

Çağdaş bazı yazarlar, sadaka kurumunun başkasının eline bakmak demek olduğunu, bunun da insanlardan bir kısmının diğerleri karşısında ahlâki tereddidi içinde bulunmasına yol açacağını söylemektedirler. Bu iddia, onların İslâm'ı yeterince kavramamasından. Çünkü onlar sadakayı, belki bugün dilencilere verdikleri lütuf gibi görmektedirler.

Hâlbuki İslâm'da sadaka dinî bir vecibedir. Zekât da sadakanın bir kısmını teşkil eder. Yine sadaka veren kişinin bir elinin verdiğini âdeta öteki eli görmeyecektir. Yaptığı her şeyden sorguya çekileceğini (16/Nahl, 93), hayır adına yaptıklarının karşılığını bir gün göreceğini (3/Âl-i İmrân, 30) bilen Müslüman insan her yerde müeyyide olarak yalnızca vicdaniyle başbaşa olmayıp, her şeyi gören ve her şeye gücü yeten Allah'ın murakabesi altındadır. Tasaddukta bulunan insan, hem Allah'ın rızasına kavuştuğu gibi hem de mal toplama arzusunu sınırlamış, nefsinin dizginlemiş, malını toplum yararına kullanmış olur. Sadaka verenlerin verdikleri Allah katında kat kat artırılır (57/Hadîd, 18). Veren kişi, mutlak sahip olduğu malı değil, Allah adına kullandığı malı vermiş olmaktadır ki bunun karşılığı da Allah'ın rızasıdır (4/Nisa, 125). Bu nedenle infak etmek gerekir (2/Bakara, 267, 268, 273-274).

b- Sosyal Güvenlik Yoluyla

İslâm'da devlet, sosyal güvenliği sağlamakla mükelleftir. Beşerî sistemlerdeki gibi sosyal güvenlik, kişilerin yalnızca belli riskler karşısında, kendi verdikleri fonlarla korunması biçiminde değil, bidayette devletin bunları korumak için var olması şeklindedir.

Bu nedenle, İslâm'daki sosyal güvenlik anlayışı bugünkü ideolojilerdeki sosyal güvenlik anlayışlarından tümüyle farklıdır. Bunlara kısmen birinci bölümde temas etmiştik. Şimdi bu sistemi daha ayrıntılı bir biçimde görmeye geçebiliriz.

İslâm'da Sosyal Güvenlik

I- Güven ve Tehlike Kavramları

Emniyet ve güven içinde olma, herkesin arzusudur. Herkesin güvenli olması (emin olması) arzu edilen bir sonuçtur. Nitekim Tîn sûresinde Allah, emîn belde üzerine yemin etmektedir. Yine Kureyş sûresinde

Allah'ın Kureyş kabilesine emin olmayı temin ettiği bildirilir. Yine Kasas sûresinde de aynı konuya temas edilir (28/Kasas, 57).

Yûnus, 10/62 sûresinde Allah'ın dostlarına (takva ehli olanlara) korku olmadığı belirtilir. 63. ve 64. âyetlerde dünyada ve âhirette onlara korku olmadığı belirtilir. Müşrikler ise dünyada bile güven içinde değildirler (67/Mülk, 16-17). Müşrikler, ne dünyada ne de âhirette Allah'ın azabından emin olamazlar (17/İsrâ, 67-74; 16/Nahl, 45). Nankörlük eden nice kavimler, bu eylemlerinden ötürü açlık ve korku ile kuşatılmıştır (16/Nahl, 112).

Yeryüzünde fesadın ortaya çıkması, genelde insanların yaptıkları nedeniyledir ve Allah, günahlarının bir kısmını daha dünyada iken onlara tattırmaktadır (30/Rûm, 41; 42/Şûra, 30; 4/Nisa, 79). Yine Kur'an'dan yüz çevirenler için zor, sıkıntılı bir geçim vardır (20/Tâhâ, 124).

Korku genelde şeytandan kaynaklanır (3/Âl-i İmrân, 175). Yoksul düşme korkusunu insanın içine salan da odur (2/Bakara, 268). Onun işi zaten insanları Allah'tan başkasıyla korkutmaktır (39/Zümer, 36).

Kim Allah'tan sakınırsa Allah ona çıkış kapısı açar ve ummadığı yerden onu rızıklandırır (65/Talâk, 2-3). Eğer insanlar ve cinler, dosdoğru bir yön tutsalardı, Allah onlara bol bol rızık ve nimet verirdi (72/Cin, 16; 7/A'râf 96). Allah, nimete şükredeninin nimetini artırmayı vaat etmiştir (14/İbrahim, 7; 4/Nisa, 147).

Günümüzde risk, genelde ileride gerçekleşmesi muhtemel olan kişi-mal varlığındaki eksilme³⁷ olarak tarif edilmektedir. Bu tarifte ahlâkiliğin yeri yoktur. Oysa İslâm'da kişilerin azgınlığı, mal savurganlığı vb. mallarının helakine vesiledir (28/Kasas, 78; 3/Âl-i İmrân, 117; 10/Yûnus, 13; 19/Meryem, 74 vb.). Allah yolunda savaşmayan, infak etmeyen kişiler, kendilerini, elleriyle tehlikeye atanlar olarak vassıflandırılmışlardır (2/Bakara, 195).

Görülüyor ki İslâmî anlayışta ekonomik olaylarla ahlâkîlik tamamen içiçedir. Örneğin kişinin geçim sıkıntısına sabrı, günahlarının afvına vesiledir. Yine zengininin infakı da malını arındırır.

II- İnsanın Genel Anlamda Güvenliği

Allah, kendi suretinde yarattığı ve ruhundan üflediği (15/Hicr, 29; 38/Sâd, 72) insanı korumak için bir-

takım koruyucular tayin etmiştir (82/İnfitâr, 10). Allah müminleri toptan barışa çağırır (2/Bakara, 208). İnanmayanlar eğer sulha yaşıyorlarsa, müminlerin de barış yapmalarını ister (8/Enfâl, 61). Kısacası şeriatin teklifleri, insanı korumaya yöneliktir.

İşte İslâm, kişileri korumak için bu maksatla birtakım maslahatlar belirlemiştir. Bu maslahatları şimdi bir bir ele alalım:

Akl insanlar için büyük bir nimettir. İslâm, akli da bu itibarla korunması gereken maslahatlar içinde saymış, bunun güvenliğini garanti altına almıştır. İslâm'da akıl güvenliğinin boyutları fikir ve düşünce özgürlüğü boyutlarına kadar uzanır. İslâm'da akıl güvenliğinin sağlanması için akli teşviş edecek büyü, sihir gibi işlerle, içki içmek, uyuşturucu kullanmak gibi fiiller de menedilmiştir.

a- Can Güvenliği

İslâm'daki can güvenliği kavramını anlayabilmek için İslâm'ın mantık yapısını göz önünde tutmak gerekir. Haksız yere bir insanı öldüren, bütün insanlığı öldürmüş gibidir (5/Mâide, 32). Bu nedenle Allah haksız yere kimsenin öldürülmemesini emreder (17/İsrâ, 33; 6/En'âm, 151). Yine bir insanı haksız yere kasden öldüren de kısasen öldürülür (5/Mâide, 45). Bu derece ağır yaptırıma bağlanmış olan adamı öldürme cezası, yeryüzünden fesadın kalkması konusunda olumlu tesir icra eder. Bu nedenle kısasta hayat vardır (2/Bakara, 179). Başkasını öldürmek gibi, kişinin kendini öldürmesi de büyük günahır (4/Nisa, 29).

Kimileri İslâm'daki «cihat» mefhumunu anlamadıkları için bu konuda olumsuz fikirler ileri sürerler. Fakat cihadın, yeryüzünden zulmü kaldırmak gibi evrensel bir anlamı vardır³⁸.

b- Akıl Güvenliği

Akl insanlar için büyük bir nimettir. İslâm, akli da bu itibarla korunması gereken maslahatlar içinde saymış, bunun güvenliğini garanti altına almıştır. İslâm'da akıl güvenliğinin boyutları fikir ve düşünce özgürlüğü boyutlarına kadar uzanır.

İslâm'da akıl güvenliğinin sağlanması için akli teşviş edecek büyü, sihir gibi işlerle, içki içmek, uyuşturucu kullanmak gibi fiiller de menedilmiştir. Çünkü içki, akli örten bir şeydir³⁹. Yine bunun gibi darbeye başkasına vurup aklının gitmesine vesile olan kişiden tam diyet (akile) alınır⁴⁰.

c- Din Güvenliği

Din olarak Allah'ın İslâm'ı beğendiği (5/Mâide, 3), O'nun katında yegâne dinin İslâm olduğu (3/Âl-i İmrân, 19) gerçeği, diğer dinlere her an saldırmak anlamına gelmez. Çünkü iman işi, irade işidir ve dine girmek hususunda zorlama yoktur (88/Gâşiye, 21-22). Bu gerçek, birçok âyette açıklanır (10/Yûnus, 99-102; 50/Kaff, 45; 2/Bakara, 272; 17/İsrâ, 54). Savaş ise, fitneyi, zulmü ortadan kaldırmak içindir.

İslâm'daki sosyal güvenliğin gayesi de günümüz sosyal güvenliğinkinden oldukça farklıdır. Çağdaş sosyal güvenliğin sosyal, ekonomik, siyasal vb. nedenleri vardır. Uygulamada ise, genelde prim ödeyenler bunlardan istifade etmektedir. İslâm ise, insanın güvenliğini insan için değil, insanın yaratılış gayesini gerçekleştirebilmesi için sağlar. Bilindiği üzere Allah insanları, kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır (Zâriyat, 51/56).

d- Nesil (Irz) Güvenliği

Madem ki yeryüzünde yaratılan her şey insan içindir (2/Bakara, 29), varlığın devamı da bu nedenle insanın devamı ile anlam kazanır (2/Bakara, 30; 17/İsrâ, 20; 56/Vakıa, 51; 95/Tin, 4-5).

Fakat nesli devam ettirmek, onu meşru ölçülerle devam ettirmek demektir. Yoksa İslâm, gayri meşru ilişkilere hiçbir zaman meydan vermez. Bunun için ırzını gayri meşru biçimde alçaltan kişiye ağır cezalar verilir. Çünkü o kişi, insanlık onurunu ayaklar altına almıştır. Bunun gibi, namuslu bir kadına zina isnat eden yani iftira atan kişiye de hadd-i kâzif olarak ağır ceza verilir (24/Nur, 4).

e- Mal Güvenliği

Mala sahip olma ve bunun güvenlikte olması da İslâm'ın temel haklarından biridir. Fakat bu malikliği mutlak anlamda görmemek gerekir. Çünkü yukarı-

daki bahislerde de değindiğimiz üzere kişi sahip olduğu şeyleri Allah adına kullanır. Çünkü insanların malları da, canları da mutlak anlamda Allah'ındır. Bu ölçüler içinde mal güvenliği korunması gereken güvenlikler içinde baş sıraları alır. Bu nedenle malını korumak uğrunda öldürülen, canını, ırzını korurken öldürülen kişi gibi şehittir⁴¹.

Malın masuniyeti bu şekilde olduğu gibi, başkasına ait mala haksız yere uzatılan el de kesilmesi gereken eldir. Çünkü başkasına tecavüz eden el, insanlık kudsiyetini yitirmiştir, kanserli bir organ gibi kesilmesi gerekir. Fakat İslâm'daki hırsızlığı bugünkü ceza kanunlarındaki hırsızlıkla bir tutmamak lâzımdır. Örneğin İslâm'da kişinin elinin kesilebilmesi için pek çok şart vardır. En ufak bir alacak ilişkisi, akrabalık, devlet malı olması, çalanın açlığı vb. sebepler el kesilmesine engeldir⁴².

Bunun gibi mesken dokunulmazlığı da kutsaldır. İslâm buna dair de âyetlerde (24/Nur, 27-29) ve hadislerde çeşitli hükümler koyar.

III- İslâm Toplumunda Gayri Müslimlerin Güvenliği

İslâm toplumunda, Müslümanların olduğu kadar gayri müslimlerin güvenlikleri de sağlanmış durumdadır. Buna ilişkin olarak elimizdeki ilk belge Medine İslâm Anayasası'dır⁴³.

İslâm devletinde yaşayan gayri müslimlere zimmî adı verilir ve onlardan canlarının ve mallarının korunması karşılığında «haraç» ve «cizye» denilen iki vergi alınır. Bunlara karşın, onlar askerlik hizmeti gibi birtakım yükümlülüklerden muaftırlar. Bunun yanında «Dârü'l-İslâm»a gelen gayr-i müslimlere de eman verilebilir. Bu halde bunlar, İslâm devletinin güvencesi altındadırlar ve «Dârü'l-İslâm»da kaldıkları sürece bundan yararlanırlar⁴⁴.

IV- İslâm'da Sosyal Güvenliğin Gayesi

İslâm'daki sosyal güvenliğin gayesi de günümüz sosyal güvenliğinkinden oldukça farklıdır. Çağdaş sosyal güvenliğin sosyal, ekonomik, siyasal vb. nedenleri vardır. Uygulamada ise, genelde prim ödeyenler bunlardan istifade etmektedir.

İslâm ise, insanın güvenliğini insan için değil, insanın yaratılış gayesini gerçekleştirebilmesi için sağlar. Bilindiği üzere Allah insanları, kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır (Zâriyat, 51/56).

V- İslâm'da Sosyal Güvenlik Kurumları

a- Zekât⁴⁵

b- Fıtır Sadakası

c- Akile Müessesesi

d- Diğer Kurumlar

Bu sayılanlar dışında **Nafaka, Sadaka, Vakıf, Kefaretler, Kurban, Nezir, Ganimet** ve **Fey** gibi kurumları da sosyal güvenliğin finansman kurumları arasında sayabiliriz.

Bu kurumlar, finansman açısından günümüz sosyal güvenlik kurumlarının elde edeceği meblâğlardan çok daha fazla finansman imkânına sahiptirler. Yalnızca zekât bile, düşünüldüğü takdirde başlı başına yeterli bir kurumdur. Çünkü zekât, bilindiği üzere gelirden değil, servet üzerinden alınan bir meblâğdır ki çok büyük bir fon oluşturur. Harcanacağı alanlar da, bizzat naslarda açıkça belirlendiği için, zekâtı genel devlet giderlerinde kullanmak mümkün değildir.

Bunun yanında sadakalar, şuurlu bir İslâm toplumunda, Allah'ın rızasını kazanmak yolunda kişisel bir fedakârlık kurumu olduğu için büyük bir yer tutar. Yine vakıfların bu yoldaki faaliyetlerini gözardı edemeyiz⁴⁶.

İslâm'ın iyi uygulandığı devrelerde, geniş İslâm toplumlarında fakirlik problemi kalmamıştır. Bunun örneğini Hulefâ-i Raşidin döneminden gösterebileceğimiz gibi, Emevî Halifesi **Ömer b. Abdülaziz**'in kısa hilâfeti devresinde de gösterebiliriz⁴⁷.

Sonuç

Çağdaş güvenlik anlayışı ile İslâmî güvenlik anlayışları arasında temel birtakım farklar vardır. İslâm her şeyden önce ilâhidir ve kaynağını da ilâhi olan Kur'ân'dan ve Peygamberin tebligatı olan hadis-i şeriflerden alır. Bu özellik ona beşerî sistemlerden apayrı bir yer verir. Çünkü bu özelliği itibarıyla İslâm, kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın insanlar için koymuş olduğu bir sistemdir ve insanı, insanın bizzat kendisinden daha iyi tanıyan Allah (c.c), insana bu en iyi nizamı beşerî hayatta uygulamak üzere indirmiştir.

İslâm'ın sosyal güvenliğe bakışı, çağdaş sosyal güvenlik anlayışındaki gibi, önceden aldığı birtakım primlerle belirli risklere karşı korumak olmayıp, in-

sanın, yaratana karşı kulluk görevlerini yapabilmesi için bidayette Allah'ın ve O'nun kanunlarının uygulayıcısı durumunda olan devletin korumasında görmesi biçimindedir. Bu amacı gerçekleştirmek için de birtakım kurumlar vardır.

İslâm'da sosyal güvenliğin finansmanı konusunda sözkonusu edebileceğimiz pek çok kurum vardır. Bunların başlıcaları, **nafaka, zekât, fitre, sadaka, âkile, kefaretlar, kurban, nezir (adak), ganimet, fey** gibi kurumlardır.

İslâm'ın sosyal güvenliğe bakışı, çağdaş sosyal güvenlik anlayışındaki gibi, önceden aldığı birtakım primlerle belirli risklere karşı korumak olmayıp, insanın, yaratana karşı kulluk görevlerini yapabilmesi için bidayette Allah'ın ve O'nun kanunlarının uygulayıcısı durumunda olan devletin korumasında görmesi biçimindedir. Bu amacı gerçekleştirmek için de birtakım kurumlar vardır.

Yine İslâm temelde insanlar arasında sosyal dayanışmanın varlığını öngörmüştür. Bunun sağlanması için gerekli olan kurumları tesis ederken, sosyal dayanışmayı engelleyebilecek etkenleri yok etmeye çalışmıştır.

İslâm'da insanın beş alanda mutlak biçimde güvenliğinin sağlanması gerekir. Masâlih-i hamse denilen bu beş maslahat, can güvenliği, akıl güvenliği, din güvenliği, nesil (ırz) güvenliği ve mal güvenliğidir.

Müslümanlar yanında gayri müslimlerin de İslâm yasalarına göre güvenlikleri söz konusudur. İslâm toplumunda daimî yaşayan zımmîler yanında İslâm devletine gelen gayri müslimlere de bu durum teşmil edilmiştir. ■

dipnotlar

- ¹ Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ: **Understanding Towards İslâm (İslâm'ı Anlamaya Doğru)**, Çev. Turgut Beyaz, s.: 14, Mim Y., İst., 1997.
- ² Mevdudî, A.g.e., s. 87 vd.; Said Havva: **İslâm**, c. I, çev.: Salih Uçan, s. 26 vd., Petek Y., İst., 1987.
- ³ Kutub, Seyyid: **Yoldaki İşaretler**, Çev. Salih Uçan, s. 121 vd., Hicret Y., İst., 1977; Aynı Yazar: **İslâm Düşüncesi**, Çev. Akif Nuri, s. 129 vd., Çığır Y., İst., 1973; Aynı Yazar:

- İslâm'da Sosyal Adalet**, Çev. Yaşar Tunagör-Adnan Mansur, s. 131 vd., Çağaloğlu Y., İst., 1976; Aynı Yazar: **Yeğâne Dünya Nizamı İslâm**, Çev. Mustafa Varlı, s. 11 vd., Nur Y., Ank., T.y.; Aynı Yazar: **Din Dedişin Budur**, Çev. M. Hasan Beşer, s. 15 vd., Hilâl Y., Ank., 1964.
- ⁴ Bkz. Yalçıntaş-Tuna: **Sosyal Siyâset**, s. 129, Filiz K., İst., 1985; Talas, Cahit: **İçtimâî İktisat**, s. 382, AÜ. SBF. Y., Ank., 1961; Tuncay, A. Can: **Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri**, s. 6, Beta Y., İst., 1984.
- ⁵ Tuncay; A.g.e., s. 1; Birkan, Selâhaddin: **Dünyada Sosyal Güvenlik Ekonomisi**, s. 107, İst., 1969; Yazgan, Turan: **Gelir Dağılımı Açısından Sosyal Güvenlik**, s. 24, İÜ. İktisat F. Y., İst., 1975.
- ⁶ Kutub, Seyyid: **İslâm'da Sosyal Adalet**, s. 85 vd.; Ebû Zehra, Muhammed: **İslâm'ın Gölgesinde İnsanlık**, Çev. O. Şekerci, s. 81 vd., Sinan Y., İst., 1970; Aynı Yazar: **İslâm'da Sosyal Dayanışma**, Çev. E. R. Fığlalı-O. Eskicioğlu, s. 31 vd., Yağmur Y., İst., 1976; Rafii, M. Sadık: **İslâm'da Sosyal Düzen**, Çev. A. Batur, s. 57 vd., Fikir Y., İst., 1986.
- ⁷ Bkz.: Haşr Sûresi, 59/7.
- ⁸ Tevbe, 9/103; Bakara, 2/60, 168; En'âm, 6/87, 88; Kutub: S.: A.g.e., s. 167 vd.
- ⁹ Bkz.: Talas, C.: A.g.e., s. 406 vd.; Yazgan, Turan: **Görüşler**, s. 54, Kutsun Y., İst., 1977.
- ¹⁰ Tuncay, A.g.e., s.: 1.
- ¹¹ Talas, **Sosyal Ekonomi**, s. 318, S.Y., Ank., 1979.
- ¹² Talas, **İçtimâî İktisat**, s. 411-428.
- ¹³ **Buhârî: Marza**, 3; **Müslim: Birr**, 46, 47, 48; **Tirmizî: Cenaiz**, 1.
- ¹⁴ **Buhârî: Cenaiz**, 2; **Müslim: Selâm**, 4-6; **İbn-i Mâce: Cenaiz**, 1.
- ¹⁵ Ebû Yusuf: **Kitabu'î-Harac**, Çev. Ali Özek, s. 82-91, İÜ. İktisat P. Maliye Ens. Y., İst., 1973; Şibl; Numanî: **El-Faruk** (Hz. Ömer), Çev. Talip Yaşar Alp, s. 39-61, Çağ Y., İst. 1980.
- ¹⁶ **Buhârî: Nafakat**; **Müslim: Zühd**, 41; **Tirmizî: Birr**, 44; **Neseî: Zekât**, 78.
- ¹⁷ Yazgan, **Görüşler**, s. 135-136.
- ¹⁸ Kutub, Seyyid: **İslâm'da Sosyal Adalet**, s. 104 vd.; Chapra, Ömer: **İslâm Ekonomi Sistemi**, Çev. F. Kurtulmuş, s. 61 vd., Fikir Y., İst., t.y
- ¹⁹ Tunçomağ, Kenan: **Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar**, s. 118, İ.Ü. Hukuk Fak. Y., İst., 1982.
- ²⁰ Bkz.: Tuğ, Salih: **İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Marmara Ü. İlahiyat F.V. Y., İst., 1984; El-Kardavî, Yusuf: **İslâm Hukukunda Zekât**, Çev. İ. Sarıms, c. I-II, Kayıhan Y., İst., 1984; Heyet: **İbâdet ve Müesseseler Olarak Zekât**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Y., İst., 1984; Yazgan, T.: «Sosyal Güvenlik Açısından Zekât», **Türk Dünyası Araş. Derg.**, Haziran - 1980.
- ²¹ Bkz.: Zerqa, M. Ahmed: **İslâm'a Göre Sigorta**, Çev. Hayreddin Karaman, Kalem Y., İst., 1976; Al-Suud, M. El-Fay-sal: **İslâm'da Bankalar ve Sigorta**, y.y., t.y.; Mustafa Sabri (Şeyhülislâm): **Meseleler Hakkında Cevaplar (Sigorta)**, s. 132-145, Sebil Y., İst., 1976; Kardavî, Yusuf: **İslâm'da Helâl ve Haram**, s. 300-302, Çev. Mustafa Varlı, Hilâl Y., İst., t.y.; Hamidullah, Muhammed: **İslâm'a Giriş**, s. 221-225, İFISO Y., İst., 1984; Muslehuddin, Muhammed: **Insurance and Islamic Law**, Islamic Publications, Lahore, 1978.
- ²² Bu konuda bkz.: Yeniçeri, Celâl: **İslâm İktisadının Esasları**, s. 116-134; 210-233, 421-463, Şamil Y., İst., 1980; Halil, İmadüddin: **Sosyal Adalet Üzerine**, Çev. V. Akyüz-M. Erdoğan, Akabe Y., İst., 1987; El-Mütaarek, Muhammed: **İslâm'da İktisat Nizamı**, Çev. H. Cemal, Çığır Y., İst., 1978; Mahmud Ahmed: **İslâm İktisadı Mukayeseli Bir Tetkik**, Çev. Y.Z. Kavakçı, Çağaloğlu Y., İst., 1975; Heyet: **İslâm'da Ekonomik ve Sosyal Düşüncenin Çağdaş Görünümü**, Çev. yok, Düşünce Y., Ank., 1978; en-Neccar, Ahmed: **İslâm Ekonomisine Giriş**, Çev. Ramazan TSTazlı, Hilâl Y., İst., 1978; Siddikî, M.N.: **İslâm Ekonomisinin Temelleri**, Çev. B. Gürsan, Kaynak Y., İzmir, 1976; Zeydan, Abdülkerim: **İslâm Hukukunda Fert ve Devlet**, İİPS.O Y., İst., 1984; Cemal, Muhammed: **İslâm İktisadının Üstünlüğü**, Çev. A.R. Temel, Hilâl Y., İst., 1971; Ebussuud, Mahmud: **İslâm İktisadının Esasları**, Çev. A. Özek, İst., 1969; Hamidullah, Muhammed: **Modern İktisat ve İslâm**, Çev. S. Tuğ, Yağmur Y., İst., 1963.
- ²³ Bu konu için, İslâm nafaka hukukuna ilişkin bütün kitaplar ile genel hukuka ait kitapların nafaka bölümlerine bakılabilir.
- ²⁴ Bu konuda s.: 162'deki dipnot yanında şu eserlere bkz.: Yavuz, Y.V.: **İslâm'da Zekât Müessesesi**, Turdav Y., İst., 1975; Ebû Zehra, Muhammed: **Uygulamalı Zekât Hukuku**, Çev. Osman Şekerci, Çanakale Seramik Fab. Y., y.y., 1978.
- ²⁵ Bkz.: Bilmen, Ö. Nasuhi: **Hukuk-u İslâmiye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu**, c. III, s. 8 vd., İst., 1968.
- ²⁶ Bu konuda bkz. Kozak, İ. Erol: **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, Akabe Y., İst., 1985; Berki, Ali Himmet: «İslâm'da Vakıf», **Vakıflar Derg.** Sayı: IV, s. 19-37, Ank., 1956; Köprülü, Fuat: «Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü», **Vakıflar Derg.**, Sayı: II, s. 1-36, 1942; Yediylıdız, Bahaeddin: «Vakıf Md.», **İslâm Ansiklopedisi**, İst., 1982.
- ²⁷ Bkz.: Said Havva: **İslâm**, c. I, Çev. Salih Uçan, Petek Y., İst., 1987; Kardavî, Yusuf: **İbâdet**, Çev. H. Cemal, Çığır Y., İst., 1974; Nedvî, Ebû'l-Hasen Ali: **Dört Rükün: Namaz - Zekât - Oruç - Hac**, Çev. İ. Ersöz, İslâmî Neş. Kon-ya, 1969; Farukî, İsmail: **İslâm**, Çev. C. Tunç, Risale Y., İst., 1987; Mevdûdî Ebû'l-A'lâ: **İslâm'ı Anlamaya Doğru**, Çev. T. Beyaz, Mim Y., İst., 1987.
- ²⁸ Bkz.: Enfâl, 8/41. Savaş Hukukuna ilişkin bütün kitaplar ile İslâm Hukuku konusundaki kitaplarda bu konuda geniş bilgi bulunabilir. Örneğin bkz.: Ebû Ubeyd: **Kitabu'l-Emval**, Çev. C. Saylık, s. 329-367, Düşünce Y., İst., 1981.

- ²⁹ Mevdûdî: **İslâm'ı Anlamaya Doğru**, s. 87, vd.: Said Havva, **İslâm II**, s. 116 vd.: Kutub, S. **Yoldaki İşaretler**, s. 167 vd. Zeydan, A. Kerim: **İslâm'da Fert ve Devlet**, Çev. Cemal Arzu, s. 66-71, Düşünce Y., Ank., 1978.
- ³⁰ **Buhârî: Menakıb**, 3, 50; **Müslim: Fezail**, 203; **Tirmizî: Birr**, 22.
- ³¹ Bkz. Zeydan, A. Kerim: **İslâm'da Fert ve Devlet**, s. 68-71. Kardavî, Yusuf: **İnsan ve Hak Mefhumu**, Çev. M. Ateş, İrfan Y., İst., 1968.
- ³² Bkz.: Şeker, Mehmet: **İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, s. 48-66, DİB Y., İst., 1984; Ebû Zehra, Muhammed: **İslâm'da Sosyal Dayanışma**, Çev. E.R. Fığlalı-O. Eskicioğlu, Yağmur Y., İst., 1976; Aynı Yazar: **İslâm'ın Gölgesinde İnsanlık**, Çev. O. Şekerci, Sinan Y., İst., 1970; Kutub, Seyyid: **İslâm'da Sosyal Adalet**, s. 167-190; Raffî, Sadık: **İslâm'da Sosyal Düzen**, Çev. A. Batur, Fikir Y., İst., 1986; Hamidullah, Muhammed: **İslâm'da Giriş**, s. 212 vd., IIFSO Y., İst., 1984; Heyet: **İslâm'da Ekonomik ve Sosyal Düşüncenin Çağdaş Görünümü**, Düşünce Y., Ank., 1978; Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ: **İslâmî Yaşama Biçimi**, Çev. F. Yılmaz, Mim Y., İst., 1987; Aynı Yazar: **Faiz**, Çev. M.H. Beşer, Hilâl Y., İst., 1977; Nadvî, N. Haydar: **Ekonomi ve Ahlâk**, Çev. İlhan Kutluer, İnsan Y., İst., 1985; İmâdüddin Halil: **Sosyal Adalet Üzerine**, Akabe Y., İst., 1987; Sibaî, Mustafa: **İslâm Sosyalizmi**, Çev. A. Niyazoğlu, Hareket Y., İst., 1974.
- ³³ **Buhârî: Mezalim**, 3.
- ³⁴ **Buhârî: Mezalim**, 4, **İkrah**, 7; **Tirmizî: Fiten**, 68.
- ³⁵ Bkz.: Rodinson, Maxime: **İslâm ve Kapitalizm**, Çev. Orhan Suda, s. 38, Hürriyet Y., İst., 1978; Austruy, Jacques: **Kapitalizm, Marxizm ve İslâm**, Çev. A. Oktay Güner, s. 65 vd., Damla Y., İst., 1980; Es-Sadr M. Bakır: **İslâm Ekonomi Doktrini**, II cilt, Çev. M. Keskin-S. Ergün, Hicret Y., İst., 1978-1979; Kutub, Muhammed: **İslâm'da Fert ve Cemiyet**, Çev. M. Süslü, Hikmet Y., İst., 1979; Bozdağ, İsmet: **Üçüncü Çözüm**, İst., 1983.
- ³⁶ Bkz. Zaim, Sabahaddin: **İslâm ve İktisadi Nizam**, s. 47, Tekbir Y. İst., 1979; Karaman Hayreddin: **Mukayeseli İslâm Hukuku**, c.II, s. 207, İrfan Y., İst., 1982.
- ³⁷ Tuncay, A.g.e., s. 6.
- ³⁸ Bkz. Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ: **El-Cihad fi Sebîlillâh**, Çev. A. Nuri, Çığır Y., İst., 1976; Kutub, Seyyid: **İslâm'da Cihad**, Çev. A. Nuri, Çığır Y., İst., 1976; Hasanü'l-Benna: **Cihad**, Çev. A. Nuri, Çığır Y., İst., 1976.
- ³⁹ **Buhârî: Eşribe**, 2; **Müslim: Tefsir**, 32, 33; **Ebû Dâvûd: Eşribe**, 1.
- ⁴⁰ İbn-i Abidin: **Fetava**, II/282.
- ⁴¹ **Tirmizî: Birr**, 18; **İbn-i Mâce: Fiten**, 2; **Müsned: II**, 27.7.
- ⁴² Bkz. Şafak, Ali: **İslâm Ceza Hukuku**, Atatürk Univ. Y. Erz. Udeh, Abdü'l-Kadir: **İslâm Ceza Hukuku ve Beşerî Hukuk**, 4 cilt, Çev. A. Nuri İhya Y., İst., 1976; Akşit, Cevat: **İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esasları**, İst., 1976.
- ⁴³ Bkz. Hamidullah, Muhammed: **İslâm Hukuku Etüdları**, s. 37-49, Bir Y., İst., 1984; Aynı Yazar: **İslâm Peygambere**, C. I-II, Çev. M.S. Mutlu-S. Tuğ, İst., 1969-1972; Tuğ, Salih: **İslâm Ülkelerinde Anayasa Hareketleri**, s. 30-47, İrfan Y., İst., 1966.
- ⁴⁴ Zeydan, A. Kerim: A.g.e., s. 74; En-Nebhan, M. Faruk: **İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları**, Çev. S. Armağan, s: IfiS-m, Sönmez Neşriyat, İst., 1980.
- ⁴⁵ Zekât konusunda dilimizde yayınlanan bazı kaynaklar: Kardevî, Yusuf: **İslâm Hukukunda Zekât**, 2 cilt; Özek, Ali ve Arkadaşları: **İbadet ve Müessese Olarak Zekât**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Y.; Yavuz, Y. Vehbi: **İslâm'da Zekât Müessesesi**, Türdav Y.; Ebû Zehra: **Uygulamalı Zekât Hukuku**, Çev. O. Şekerci, Çanakkale Seramik Fab. Y., 1978; En-Nedvî, Ebû'l-Hasen: **Dört Rükün**, İslâmî Neşriyat, Konya, 1969; Tuğ, Salih: **İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı**, Marmara Ü.İ.P.V. Y., İst., 1984; Yazgan, Turan: **Sosyal Güvenlik Açısından Zekât**, Türk Dünyası Araştırma Derg., Haziran -1980.
- ⁴⁶ Bu konuda yine İ. Erol Kozak'ın «**Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**» adlı eserini hatırlatalım.
- ⁴⁷ Bkz. Eminoğlu (Ağırakça), Ahmet: **Beşindi Raşid Halife Ömer b. Abdü'l-Aziz**, İnkılâp Y., İst., 1983.